

műveltebbé és így életrealóbbá tenni. S e nemes cél, azt hiszem, gazdag kárpótlást nyújthat a belső szervesség hiányáért. A szerző e tanulmányaival mindenesetre derék feladatot oldott meg; a magunk részéről záradékul csak azt az egy kívánságot csatoljuk még ide, hogy bárcsak támadna e fontos ügynek mielőbb több oly lelkes harczosa és hozzáértő szószólója, mint szerzőnk.

Még egyet! Vajjon nem volna-e üdvös, ha a mi Országos Slöjd-Egyesületünk, ha már röstelli, pedig nincs miért, a zajos politikai vagy társadalmi actiót, legalább valami szerény évkönyv vagy folyóirat formájában adna életjelt magáról? Slöjd-Egyesület hol vagy?

Nagyvárad.

DEMEK Győző.

Die neusprachliche Reform-Literatur von 1876—1893. Eine bibliographisch-kritische Übersicht von *Hermann Breymann*. Leipzig, 1895.

Nagyon érdekes és tanulmányos munkát végzett ezzel a füzettel Breymann, a müncheni egyetem tanára, ki maga is vezérszerepet játszott az újabb nyelvek tanítása körül támadt mozgalomban. Összeállította az e mozgalomra vonatkozó irodalmat 1876-tól egész 1893-ig. Ez alatt a tizennyolcz év alatt a könyvek, füzetek, értekezések oly halmaza gyűlt össze a nyelvtanítás céljára meg módszerére vonatkozólag, hogy valóban nehézzé vált már a tájékozódás még azoknak is, a kik mindent figyelemmel kísértek. Breymann teljes bibliographiáját adja a rengeteg irodalomnak. Alig hiszem, hogy valami elkerülte volna a figyelmét. Igaz, hogy a francziák, angolok, svédek meg norvégek (pedig ezek is sok érdekest produkáltak) munkálkodását jórészt füzetén kívül hagyta. De a német idevágó műveknek teljes sorát adja. Gyűjteményét négy csoportra osztja: az elméleti fejtegetések, a gyakorlati kísérletek (a franczia nyelv tanításában), a hivatalos rendeletek és a nyilvános tárgyalások csoportjára. Minden csoportban időrendi egymásutánt követ, úgy hogy az egyes évek munkája első pillanatra áttekinthető. Nagy szolgálatot tett az érdeklődőknek azzal, hogy minden egyes műhöz vagy értekezéshez hozzátartalmazta a rávonatkozó nevezetesebb bírálatok egész rövidre foglalt tartalmát és így a bírálatoknak is úgyszólván teljes bibliographiáját adja. Sok esetben pedig az illető munka tartalomjegyzékét nyújtja, természetesen igen rövid kivonatban. Már azért is fel kellett vennie mindezt, mert a reform-mozgalomról hű képet csakis ily módon nyújthatott. A pusztá könyvczímek elsorolásából csak homályos körvonalak származtak volna. A bibliographiai rész a kritikák nélkül olyan lett volna, mint a kép, melynek nincs prespectívája. Ha a következők-

ben a reform-mozgalom néhány jellemző vonását sikerül feltüntetnünk, és néhány érdekes tanulságát levonnunk, inkább a kritikákból vesszük hozzájuk az anyagot, mint magokból az eredeti művekből. Ezekre nézve érdemesnek tartjuk Breymann statisztikai adataiból néhányat előrebocsátani. 1876-ban, Breymann szerint a mozgalom első évében, csupán egy mű jelent meg, melynek célja az idegen nyelvtanítás átalakítása. A következő években is még gyér a termés, 1881-ben már 11, majd 1887-ben 59 számot tud összehozni. Hat éven keresztül ezt a maximumot nem érik el többet, csak 1893-ban mutatkozik ismét emelkedés, ez évben 64 mű foglalkozik tárgyunkkal, az egész 18 év alatt pedig összesen 493. E számban csupán a fentemlített első csoport, az elméleti művek, foglaltatnak és ezek közé sem vette fel Breymann az olyanokat, melyek speciálisan a leányiskolai nyelvtanítással foglalkoznak, sem azokat a nyelvtanokat meg nyelvtani gyakorlókönyveket, melyek a fonetikus írást nem veszik tekintetbe. Elhagyta továbbá a tulajdonképeni olvasókönyveket, nyelvtani «kulcsokat» és végül az általános pädagogiai tankönyveket, még ha az új módszer kérdését tárgyalják is. A gyakorlati művek száma a 18 év alatt 56 volt és így Breymann bibliographiája hatodfélszáz címet tartalmaz, melyekhez még 10 hivatalos rendeletet meg tantervet, a német philologusok és tanférfiak az Általános német philologusgyűlés, az Erdélyi szász tanító-egyesület, az Északi philologus gyűlés, az Északi Quousque tandem-egyesület, a goeteborgi Tanító-egyesület, a német Igazgatói gyülekezetek, az Assemblée générale de l'Union des professeurs de langues modernes, a badeni középiskolai tanárok, a württembergi reáliskolai tanárok, a württembergi Verein für neuere Sprachen, az angol philologusok gyülekezetének, a hessen-nassauai tanító-egyesület, a bécsi középiskolai tanárok és a bajor képviselőház nyilvános tárgyalásáról szóló jelentést kell hozzávennünk. Valóban imponáló számok. Nemcsak didaktikai kérdést, de egyáltalában bárminő irányú pädagogiai problémát hiába keresnénk, mely ilyen irodalommal dicsekedhetik. Pedig még nem is mondhatjuk, hogy a mozgalom kezd csendesedni. Mérsékelt, higgadtan gondolkozó német nyelvtanárok, az új eszmék kiváló szószólói már ezelőtt nyolcz évvel panaszkodnak, hogy a modern nyelvek tanításáról alig írnak újat, csak régit ismételnek, már nem is első, hanem másod, sőt ki tudja hányadkézből merítenek, hogy immár eleget theoretizáltak, ne ismételjének ezerszer mondt dolgokat, hanem csak akkor írjanak, ha igazán újat tudnak mondani, «pädagogiai gigerliknek» csúfolják azokat, a kik a módszeres eljárás valamely apró fogásáról értekezést írnak. Mindez nem fogott. Breymann-nak 1893. végéig terjedő bibliographiája óta a reform-iratok száma arányban nem csökken. A nagy eredmények daczára, melyeket az újító eszmék a nyelvtanítás terén elértek, az a teljes győzelem, melyet úgyszólván

az egész vonalon arattak, nem akadály, hogy tovább folyjon az írás árama.

A reform nagy irodalmát még az is jellemzi, hogy voltaképp *vitáról* az új eszmék körül alig volt szó. Breymann összeállításában keresve kell keresni az ellenvélemény nyilatkozatait. Az új eszmék látszólag harc nélkül győztek. Az ellenfél vagy lerakta a fegyvert, vagy visszavonult és átengedte a teret a győztes újtóknak. Nem tudtak vagy nem akartak szembeszállni az újtókkal? A kérdés nem annyira pädagogiai, mint néppszichológiai szempontból felette érdekes. De nem foglalkozhatunk vele ez ismertetés keretében. Breymann bibliographiája, annyi bizonyos, olyan művet nem igen említ, mely a reform-módszerrel szemben olyan határozott állást foglalna el, mint a mi Reáliskolai Utasításaink. Ha ezek a német nyelvre azt mondják: «Egyedül üdvözítő módszer nincs A hol a növendékek teljesen bírják a német nyelvet, sikerrel alkalmazható a mondatból kiinduló inductiv grammatikai módszer; a magyar ajkú ifjúságnál a grammatikai kategóriák szerint tárgyaló eljárás a czélszerűbb. Ez utóbbi módszer általában könnyebben kezelhető és gyorsabban vezet eredményekre, idegen nyelvek tanításánál pedig, midőn a tanár egy másik nyelvre, t. i. a növendékek anyanyelvére lehet tekintettel, rendszerint ajánlatosabb (Utasítások 42. l.) és tovább: «A kezdő nyelvtanítás főszekőzei: a paradigma, szócsoportok és fordítás» (Ut. 43. l.). A francia nyelvtanításra pedig, érezhető mérséklettel, ez mondatik: «Gyakorlatul minden héten egy írásbeli dolgozat (fordítás) készíttendő E fordítási feladványok eleinte külön e célra összeállított mondatokból állhatnak, melyek az előadott szabályok kellő begyakorlására alkalmasak. Csak miután a grammatikai szabályok kellően begyakorlottak, kell összefüggő olvasmányokra áttérni . . .» (Ut. 55. l.) Ilyen ellenvélemények Németországban alig hallatszottak. Nem mintha nem éltek volna a lelkekben, hisz Plötz uralma még ma sem járt le, hanem inkább hallgattak velük. Néhány gyenge felszólalás elhangzott az új mozgalom zajában. Mert mindazáltal zajos volt a reform körül támadt élet. A kik egy zászló körül sorakoztak, nem értették meg egymást első szóra, vagy félreértés támadt közöttük, itt-ott egy kis irigykedés az elsőbbség körül, némelyik egyebet sem akart, mint túlkialtani a másikat, és, a mi fő és minden újításnál megesik, igen sokan túlzásokba tévedtek. Így támadt jó eleve két párt: a mérsékelték meg a túlzók pártja. Itt is megesett, a mit más téren tapasztalni, hogy az egy eszme hívei hevesebb ellentétbe jutnak maguk között, mint azok, kiket mélyebb dolgok választanak szét. Breymann füzetében érdekes ezt a harcot végig szemlélni. Az irodalmi tisztességet is elfelejtik a küzdelem hevében. Csak néhány példát mutatok be jellemzés okáért. A dessauri philologus-gyűlésen 1885-ben Löwe előadást tart a francia nyelv kezdő

tanításáról, és egyik bírálójá «wertloses Geschwätz», a másik «würde-lose u. wahrheitswidrige Ausführungen» kifejezésekkel méltatják. *Bierbaum*nak egyik értekezéséről azt írják: «Fades, gehaltloses Geschwätz, ein schwülstiges Phrasengeklingel, dem es an jeder soliden Grundlage fehlt», egy másikról pedig, hogy «abgeschmackt, schwülstig, geschmacklos.» Úgy látszik, rászolgált, mert ugyanerről az értekezésről mérsékelt hangon így nyilatkoznak: «es fehlt an Ruhe und objectivem Urtheil; es ist fleissig, aber einseitig, extrem, durch seine Polemik abschreckend.» *Eidam*, *Phonetik in der Schule* című füzetéről ezt olvassuk: «Im grossen u. ganzen zuzustimmen, leider berührt aber unangenehm der zuweilen an das Beleidigende grenzende Ton.» *Breymann* nemcsak szívesen idézi ezeket, maga is él hasonló hanggal még *Bibliographiájában* is. Egyik helyen nyugodtan írja áldozatáról «hat kaum eine blasse Ahnung,» a másikról, hogy «seichtes Gerede.» Nem is csoda, mikor egy *Klinghardt*ről azt írják: «hätte ungedruckt bleiben können» vagy «eine traurige Schrift, welche bemüht ist, auch die guten Seiten der Reformbewegung gründlich zu diskreditiren.» Később ismét *Breymann*nak kedveskedik néhány bíráló, különben elvtársa azt mondván róla: «hält sich für unfehlbar und beleidigt Andersdenkende,» és «ergeht sich in schroffen und wenig lebenswürdigen Urtheilen». Ezt a hangot, úgy látszik, már nem is tartják feltűnőnek. «Geschmacklos, banausischer Stil, absurde Forderungen, schade um das Papier, dass sich für solche Schriften immer noch Käufer finden, grobe Unkenntniss, schiesst ins Blaue hinein, närrisches Zeug» és hasonlókkal illetik egymást, mikor didaktikai kérdésekről, nyelvtanokról meg gyakorló könyvekről van szó. És ezen a hangon folyik a vita nemcsak az elején, midőn sok a félreértés, de mindvégig, akkor is, midőn a legfontosabb dolgokban, úgyszólván végleges megállapodásra jutottak. Innen van, hogy a mozgalom egy kiváló szóvivője még 1894-ben is úgy véli, hogy «a modern philologusok között még megközelítő egyetértés sem tudott mindeddig létrejönni» (*Neuere Sprachen* 1894. II. 125. l.), vagy hogy *Bechtel* bécsi tanárnak a *Zeitschrift für das Realschulwesen* 1893. évfolyamában megjelent «Der Stand der Reform des Sprachunterrichts» című felette érdekes áttekintésében a vitás pontok egész sorát tudja még összeállítani, sőt ezen szemléjével erős kritikákat ébreszteni. Pedig el nem vitázható igazság, hogy a reformmozgalom már az első tíz évben olyan eredményekhez is jutott, melyeket még az ellenfelei is megbecsülnek, valamint olyanokhoz, melyekre nézve az újítás hívei tökéletesen egyetértének. Hogy csak a legfontosabbakat említsen: A kiejtést minden németországi francia meg angol tanár pontosabban és alaposabban tanítja, a nyelvtant alig tekinti ma már valaki egyetlen vagy fő czélnak, az olvasmánynak a régi rendszer leg-

szívósabb hívei nagyobb teret engednek, a fordítási gyakorlatokon kívül mindenütt átalakítások, szabad dolgozatok is járnak, a szóbeli jártasság képzéséről senki sem feledkezik meg. Maguk a reformerek megállapodtak abban, hogy a tanítás olvasmány alapján történjék. a nyelvtan inductiv úton taníttassék, a nyelven kívül az illető nép ismertetése is a tanítás céljaihoz tartozzék, hogy az idegen nyelvre való fordítás nem érdemli meg azt a nagy helyet, melyet a régi módszerben elfoglalt stb.

Másrészt azonban a vitás kérdések egész sora vár még megoldásra. Ezek ugyan mind másodrangúak, de mert a főpontok ki vannak tűzve, a nélkül hogy a harci kedv gyengült volna, ezek körül annál élénkebb a csatározás. Ilyen kérdés első sorban az iskolai nyelvtanítás *célja*. Szinte hihetetlennek látszik, de Breymann bibliographiája legjobban bizonyítja, hogy tizennyolcz éven keresztül olyan halmaz értekezés teremhessen az élő nyelvek *módszerének* kérdéséről, a nélkül, hogy a *cél* iránt jó eleve tisztába jöttek volna. A magam szerény felfogása szerint itt rejlik az egész mozgalom hosszadalmas, szószaporító lefolyásának főoka. Ha tizennyolcz év multán még mindig legalább is *háromféle cél*ről beszélnek maguk az újítók, miért csodálnók, hogy a módszer iránt sem tudnak tökéletesen megegyezni. Csak a *cél* homályos voltának tudható be az a sajátságos körülmény is, hogy a reform-iratok nagy tömegében elenyésző csekély azoknak a száma, melyek a *kezdő tanítás* kérdésén túlmennének és pl. a felsőbb osztályokban követendő módszert tárgyalnák. Túlzás nélkül mondható, hogy Breymann gyűjtésében nyolczvan százalék a nyelvtanítás első két évével foglalkozik. A kérdés ezen részében a reformot valóban érdekes, tanulságos és gyümölcsöző munkálkodásáért nagy elismerés illeti. Csak egyetlen mulasztásért érheti gáncs. Mintha megfélelkeztek volna arról az emberről, a kinek legtöbbet köszönhetnek. Breymann gyűjteményében Herbart neve csupán egyszer fordul elő, Wehrmann «Herbart und der fremdsprachliche Unterricht» című értekezése során. Könnyen érthető, hogy azok az újítók, a kik a nyelvtanítás gyakorlati céljait követik, nem szívesen gondolnak Herbartra. De hálátlansággal kell vádolnunk azokat, a kik az idegen nyelv és idegen irodalom szellemébe való bevezetést tartják első feladatnak, vagy a harmadik pártot, mely a formális képzést legalább is egy rangba állítja a másik két czállal.

Ezzel egyszersmind elsoroltuk a *cél* körül támadt ellentéteket, bár csak a főbbeket. A három *cél* összes lehető combinációjára megeléjük a lelkes hívőket. Az egyik szélsőségen vannak azok, kik az idegen beszéd mellett minden mást lenéznek, irodalmi tanításról, formális képzésről hallani sem akarnak. Az a középiskolai abiturians, a ki Párisban nem tud «a borbély után kezdősködni,» hiába tanult francziául. A másik szélsőség a gyakorlati jártasságot nem tartja

sem elérhető, sem méltó czélnak. Ilyen eltérésekből természetesen következik, hogy a módszer sok kérdése meg sem oldható. Breymann összeállítására szerint még mindig igen vitás pontok: a karban beszélgetés (Chorsprechen), a szemléltetés felhasználása, a fordítások anyanyelvből és anyanyelvre, a fonetikai írás, a hangból vagy az írásból való kiindulás, a reáliák szerepe, az olvasmány kánonja, a történeti nyelvtan bevonása, a hangphysiologiai magyarázatok, a gyermekversek és dalok éneklése stb. Látni való, hogy tág tér marad még módszertani fejtegetésekre. Annál is inkább, minthogy a tanítás középső és befejező fokára nézve jóformán az egész munka hátra van még. A mi keveset ebből elvégeztek, nem biztató arra, hogy gyorsan halad majd. Különösen nehéz lesz a gyakorlati cél felé való törekvés. Itt máris sokan komoly intellektuálakkal álltak elő. 1887-ben *Körtling* (Neuphilologische Essays) élesen kikel az ellen, hogy a reformerek túlságos nagy értéket tulajdonítanak a beszélő képességnek. Ez a nézet, szerinte, az egész nemzeti méltóságot veszélyezteti. Ugyanez évből valók *Kellner*, *Ott* és egy angol Anonymus felszólalásai, kik vagy mellékes czélnak vagy lehetetlen feladatnak tartják a társalgás ügyességének elsajátítását. 1891-ben *Eidam* határozottan ugyanez álláspont védelmére kel, hozzá csatlakozik a következő évben *Weber* és *Roeth*. Ez utóbbi jobbnak tartaná, ha az egész francia tanítást abba hagynák, semmint külső ügyességekre fordítsák az iskola drága idejét. Maga *Breymann*, a ki a közvetítő álláspontot foglalta el e kérdésben, bibliographiájának záró szavában nyíltan kimondja, hogy a «radikális vagy tisztán imitativ módszer alkalmazását nem tartja sem kívánatosnak, sem hasznosnak és a gyakorlati képességnek, a beszédbeli ügyességnek túlhajtásában veszedelmet lát.» Ha szak- vagy kereskedelmi iskolákban ezeket első sorba állítják, ez «talán» még érthető, de a reáliskolák, reálgymnasiumok és gymnasiumok céljaival sehogy sem férnek meg. «Ezekben a gyakorlati szempontnál jóval fontosabb az *ethikai meg aesthetikai érdekek* istápolása.» Ugyane véleményhez csatlakoznak, többek között, *Münch*, *Ohlert*, *Weissenfels*, *Tendering*, *Roden*.

Legujabban pedig *Schipper* bécsi egyetemi tanár komoly intés gyanánt vetette fel e kérdést: «Nem félő-e, hogy tanítványaink, ha a középiskolában főleg a gyakorlati tudást tűzzük feladatukká, az egyetemen csupán gyakorlati célokra fognak törni, hogy a tanulás és tanítás ideális tartalma iránt nem lesz semmi érzékük.» Ily értelemben nyilatkozott már előtte *Sallwürk* és *Gassner*. Mindez nem zárja ki, hogy az idegen beszéd gyakorlása a nyelvtanítás hathatós eszközeül ne szolgáljon. Ebben a pontban úgyszólván teljes az egyetértés. A tanítás kezdő fokára ezen eszköz alkalmazását illetőleg kitünő módszeres utasítások és segédeszközök egész sora termelt, melyek a reform-mozgalom egyik legértékesebb productumát teszik. Ézzel szemben sajnálatos, hogy

a tanítás végeredményét illetőleg *Klinghardton* kívül még nem nyilatkozott senki. Mert kétségtelen, hogy az új módszer szerint való tanításban a középfokon, sőt még inkább a felső fokon, az eljárás mind bonyolalmasabbá, mind nehezebbé válik. Itt az útbaigazítás, a segédeszközök nyújtása máris égető szükség volna. Ki tudja, az új irány hány hívője csüggedt már el, a ki különben nagy hévvel fogott munkájához, midőn később a sok nehézség között nem tudott megállani és visszatért a régi, kényelmes fordító meg grammatizáló módszerhez. A reform egyik ellenfele, *Gutersohn*, régóta hangoztatta, hogy «azoknak a kartársaknak, a kik férfikorukat emésztő munkára akarják fordítani, melegen ajánlhatja az újítók példáját.» Nehéz munka is az a nyelvtanítás, mely a tanártól szakadatlan beszédet, folytonos szellemi megerőltetést, gyors gondolkodást, hosszas készülődést kíván. És a végeredmény megjutalmazza-e fáradtságát? Erre a kérdésre *Breymann* bibliographiájában még nem találunk feleletet. Midőn végig olvastam, azzal az érzéssel tettem le, hogy a reform-mozgalom felett tartott szemle részben korai még. Mindaddig, a míg néhány tanuló-nemzedék érettségi vizsgálatot nem tesz, semmiféle módszer értékéről végleges ítélet nem mondható. Úgy, hogy ma egyebet sem állíthatunk, mint hogy a *nyelvtanítás kezdő fokára* a «reform» felette hasznos volt. Legjobbani tanúsítja ezt az az érdekes írásbeli enquete, melyet *Victor* 1891—92-ben tartott Németország kiválóbb középiskolai tanáraival, (megjelent a *Phonetische Studien* IV., V. kötetében). A beérkezett válaszok azt mutatják, hogy az új módszerről már azért sem mondható az utolsó szó, mert az érettségi vizsgálat fordítása a tanárt arra kényszeríti, hogy az utolsó 1—2 évben, néha előbb is, szorgalmasan fordítgasson az idegen nyelvre. Továbbá, hogy a nyelvtanban csak akkor érnek el kellő eredményt, ha a régi módszer eszközeit is használják, különösen a syntaxis kedvéért a példa-mondatok szerkesztését; hogy az inductiv eljárás népes osztályokban lehetetlen, hogy *Plötz* nyelvtanaival kénytelenek bajlódni, hogy a beszédgyakorlatok csak kis körben mozoghatnak, hogy tanterv és vizsgálati rendszer még mindig jóformán ellentétben állanak az új módszerrel stb. *Victor* kérdő íveinek is az az eredménye tehát, hogy még sok, a mi az elméletben kitünőnek látszik, a gyakorlatban nem állotta meg a végső próbát. De *Breymann* bibliographiája és a *Victornak* küldött feleletek már azért is megérdemlik kiváló mértékben a figyelmünket, mert megnyugvással olvassuk ki belőlük, hogy az idegen nyelv tanítása ugyanazokban a bajokban leledzik Németországban, mint nálunk. Amott is a viszonyok és intézmények olyan akadályokat gördítenek az eredményes tanítás útjába, mint a milyenekről mi szoktunk panaszkodni. Új módszer meg régi cél, vagy új cél meg régi tanterv között a küzködés tovább folyik.

BARTOS FÜLÖP.